

הסיפור הגדול של ישראל והאנושות | הרב יעקב נגן מי הוא הציוני הדתי?

מהותה של הציונות הדתית טמונה בנבואות אחרית הימים. כיהודי דתי, נבואות אלו הן החזון שלהגשמתו אני מייחל, ואני מאמין בהשגחה האלוהית המכוונת את המציאות לקראת התממשותן. כיהודי ציוני, אני מאמין שעל האדם מוטלת האחריות להיות שותף פעיל במימוש הנבואות במציאות. תקופתנו, תקופה של חורבן ותקומה, היא המשמעותית ביותר בתולדות עם ישראל מאז תקופת התנ"ך: מתגשמות בה הנבואות על קיבוץ הגלויות ושיבת ציון. בד בבד עם המשך ביסוס יסודות אלו של קיבוץ גלויות ושיבת ציון שכבר מתגשמות, עלינו לשאול מהו המשך הדרך לגאולה המלאה, אשר שיבת ציון היא רק פרט מתוך מכלול המרכיבים של התמונה הרחבה שלה. כמענה לשאלה מה הם הצעדים הבאים אותם עלינו לעשות, יש המדגישים את מרכזיותם של הר הבית והמקדש. אחרים, בעקבות הביקורת החברתית של הנביאים האחרונים, סבורים שהצעד הבא הוא כינונה של חברה המושתתת על צדק. מזווית אחרת, גם בהתעסקות הגוברת של החברה הישראלית ברוחניות יש דמיון לחוויה הדתית של ימי התנ"ך, שהתאפיינה בנוכחות משמעותית של עולם הרגש, הדמיון והחוויה, מאפיינים שהנביאים ניבאו כי נשוב אליהם.

* תודה לאהרן טופר על עזרתו בעריכת המאמר

מימד נוסף של אחרית הימים הוא החזון המרהיב של אחווה בין העמים. כמו בשאר המימדים, גם כאן עלינו להאמין שאנחנו צריכים לפעול באופן אקטיבי למימושו של החזון. ריפוי היחסים בין ישראל והעמים חיוני גם להגשמה המלאה של חזון אחרית הימים בשאר ההיבטים שהזכרתי: כך לדוגמא, החזון על המקדש השלישי הוא שהמקדש יהיה "בית תפילה לכל העמים", מצב שנוכל להגיע אליו רק באמצעות ריפוי היחסים בין אומות העולם וישראל. הכמיהה לאחווה בתוך כלל האנושות מאזנת את הבשורות של לאומיות מחד ורוחניות מאידך. שתיהן בשורות עמוקות, אשר יכולות להגיע לידי עיוותים אם הן מנותקות מהאנושיות הפשוטה.

על מנת להבין את מקומו המיוחד של עם ישראל בתהליך המתפתח לגאולה השלמה, ולמימוש חזון אחרית הימים, צריך לחזור דווקא לראשית הימים.

האדם נברא יחידי

מסופר בשם הרב צבי יהודה קוק שבחינוך ילדים יש להתחיל לא מפרשת 'בראשית', כמתבקש, אלא דווקא מפרשת 'לך לך', העוסקת בבחירתו של עם ישראל. יש הגיון בכך שבהתפתחות של ילדים יש להתחיל קודם בעיצוב הזהות הלאומית, וכך לפתח את ההזדהות עם המעגל הקרוב יותר, לפני שמפתחים את הזהות האוניברסאלית הרחבה יותר. אולם, דבריו של הרב צבי יהודה וההיגיון שבהם רק מתרדים את העובדה שהתורה לא התחילה בפרשת לך לך, אלא דווקא בפרשת בראשית; לא בסיפור היווצרות עם ישראל אלא דווקא בסיפור בריאת האדם. התורה מלמדת שכמו שאלוהים הוא האחד - כך האדם, שנברא בצלמו, נברא יחידי. באחדות שבחזון אחרית הימים, אם כן, יש למעשה חזרה למציאות הראשית של האנושות.

יחד עם זאת, על אף החזרה למציאות האחדותית של האנושות, ובניגוד לשיר של ג'ון לונן "דמיין" (Imagine), במצב האחווה העתידית של התורה ימשיכו העמים לשמור על זהותם הלאומית. הפיצול של האנושות לעמים שונים, עליו מסופר בסיפור מגדל בבל, נעשה מתוך רצון ה' שיהיו עמים רבים (ראה פרשנותו של הרשב"ם שם). החיבור בין שני הפנים הללו של האנושות - הפן המאחד

והפן המייחד - עולה במשנה במסכת סנהדרין² בתשובות השונות לשאלה מדוע האדם נברא יחידי. תשובה אחת היא שהעובדה שיש אב אחד לכולם תיצור שלום בעולם, אך תשובה אחרת היא שעובדה זו מראה את גדולתו של הקב"ה: מהאדם האחד שברא, האדם הראשון, יצאו אנשים רבים, שאף אחד מהם לא דומה לחברו. המשנה מסיקה מכך שמכיוון שכל אדם הוא ייחודי, כל אדם יכול לומר "בשבילי נברא העולם". כמו בשיר "אתה פלא" של חוה אלברשטיין, הייחודיות מעניקה לכל אחד משמעות סגולית.

יתרה מכך, העניין מתרחב גם להבדלים בין הלאומים: ספר בראשית מקדיש מקום נרחב לצאצאים של עמים אחרים ולהתפשטותם בעולם, מה שמדגיש את העובדה שיש מקום לכל אחד מהם כלאום נפרד.

בחירת ישראל

קריאה מדויקת של סיפור התורה מלמדת שהבחירה באבות לא היתה על מנת להזניח את שאר האנושות אלא בכדי להביא לה ברכה, וכך גם נאמר ביחס לכל אחד משלשת האבות. לאברהם נאמר "וּנְבָרְכֶךָ כָּךְ פֶּלַח מִשְׁפַּחַת הָאֲדָמָה"³, ליצחק נאמר "וְהִתְפַּרְכְּךָ בְּזֶרְעֶךָ פֶּלַח גּוֹיֵי הָאָרֶץ"⁴ וליעקב נאמר "וּנְבָרְכֶךָ כָּךְ פֶּלַח מִשְׁפַּחַת הָאֲדָמָה וּבְזֶרְעֶךָ"⁵. המסר העולה מספר בראשית הוא שהסיפור הגדול הוא הסיפור של האנושות כולה, ולישראל תפקיד מיוחד בתוך הסיפור הזה.

בתקופת התנ"ך ייעוד זה בא לידי ביטוי כלפי פנים וכלפי חוץ. כלפי פנים, אנו מוצאים אזהרות רבות של אמפתיה ודאגה לגר, כאשר בפשט הדברים מדובר על גר תושב. כלפי חוץ, אנו רואים שכבר למקדש הראשון ניתנה משמעות אוניברסאלית. בתפילתו של שלמה המלך בחנוכת המקדש, שלמה רואה במקדש חבור בין שמים וארץ, ובחיבור זה משתתף גם הנכרי: "אֵל הַנְּכָרִי אֲשֶׁר לֹא מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וְכָא מֵאָרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֹךְ... וְכָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל הַפִּיִת הַזֶּה"⁶. בכך מבטא שלמה המלך גם את הכמיהה שעמים אחרים ידעו וייראו את ה': "יִדְעוּן כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת שְׁמֹךְ לִירְאָה אֶתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל"⁷.

² פרק ד', משנה ה'

³ בראשית י"ד, ג

⁴ שם כ"ו, ד

⁵ שם כ"ח, יד

⁶ מלכים א' ח', מ"א-מ"ב

⁷ שם, מ"ג

כנגד אדישותו של עם ישראל לייעודו כלפי עמים אחרים, מוקדש ספר יונה. יונה הנביא מנסה לברוח משליחותו עבור עם אחר. לדעת רש"י, השיקול היה שאם הגויים יקשיבו לנביא, הדבר יקרין באופן שלילי על ישראל שלא הקשיבו לנביאים. כלומר, יונה הנביא סבר שהשיקול הקובע הוא "מה טוב ליהודים", ואילו המסר של הספר הוא שהשאלה צריכה להיות "מה טוב לאלוהים" - לאלוהים אכפת מכלל האנושות, כפי שהוא מלמד את יונה באמצעות צמח הקיקיון. יונה מצטער על כך שהצמח מתייבש למרות שלא השקיע בו דבר. את אותו צער כלפי הקיקיון עליו להבין ביחס להקב"ה ויחסיו עם עולמו: וְאֲנִי לֹא אָחוּס עַל גִּיּוֹנִי הָעֵיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֵשְׁבָה הַרְבֵּה מְשֻׁתִּים עֲשָׂרָה רְבֹו אָדָם אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לְשִׁמְלָלוֹ וּבְהִמָּה רַבָּה:⁸

מתוך כך, הנבואות של אחרית הימים על האחוה האנושית ועל ייעוד ישראל להיות אור לגויים,⁹ הן המשך הרצף של נרטיב התורה מתחילתו.

ברכת הגלובליזציה

פעם, חזון זה, המעוגן ביסוד התורה, היה נראה רחוק מאד; הרחק מהישג ידו של האדם המאמין לפעול למימוש. קשה לדמיין איך היה יכול יהודי בשטעטל לשאוף לחיבור כלשהו בינו לבין שכניו הלא יהודים, כאשר בינו לבינם שורר חוסר היכרות מעמיקה משווע. שני שינויים מהותיים במאה השנים האחרונות הכשירו את הקרקע לפעול לקראת מימוש חזון התורה על האחוה בין עם ישראל לעולם: שינוי בתודעה ושינוי בטכנולוגיה.

כבר לפני מאה שנה הגדיר הרב אברהם יצחק הכהן קוק את השינויים החברתיים שהתחוללו בעולם החדש כבשורה של ממש. הראי"ה עמד על כך שמתרחש שינוי תודעתי באופן בו עמים רבים תופסים את מקומם ואת סיפורם, ורואים אותם כחלק מסיפור כלל-אנושי רחב. לדבריו, בעבר "כל עדה וקהילה היתה סגורה בתחומה, על כל יחיד לא פעלה בגלוי כי אם הסביבה הקרובה שלו, ובתומו חשב כן כל יחיד וכל צבור, שהעולם הגדול הוא רק סביבתו הרוחנית והגשמית"; ואילו רק "יחידי הסגולה בעלי הדעה הגדולה, ידעו מעולם את סוד

⁸ יונה ד', י"א

⁹ ישעיהו מ"ב, ו'

האחדות הרוחנית, ידעו שרוח האדם רוח כללי הוא". לעומת זאת, בעידן החדש "ההכרה החברתית נסבה ונתרחבה, כל יחיד מרגיש שהנהו לא בודד, ולא סגור בתחום מיוחד לגמרי, שהוא פועל ומתפעל מהמון חוגים רבים ורחבים, מסביבות שונות וגם זרות".¹⁰ אולם שינוי התודעה לבדו לא הספיק. כדי לממש את שינוי התודעה במציאות, התודעה החדשה היתה זקוקה לטכנולוגיה שתשלים אותה. נדרשה טכנולוגיה שתאפשר מפגש ואינטראקציה בין אנשים, על אף המרחק הגיאוגרפי ביניהם. מציאות כזו יכולה להיות קללה או ברכה; היא עלולה להביא לאובדן הזהות העצמית, ליצור מכנה משותף בין אנשים, דווקא על פי המכנה המשותף הנמוך ביותר; אך מציאות זו עשויה גם לאפשר את שיתוף הטוב מכל אחד וליצור אחווה גדולה, בהיקפים שלא ניתן היה לדמיין בעבר. היום, הטכנולוגיה - בייחוד בתחום המדיה והתקשורת - מאפשרת מימוש של התודעה החדשה, ומאפשרת ליחיד המרגיש "שהוא פועל ומתפעל מהמון חוגים רבים ורחבים, מסביבות שונות וגם זרות" להוציא מן הכוח אל הפועל את תחושתו. היחיד יכול ליצור שיח עם העולם סביבו, ללמוד וללמד.

כיום, לאחר חזרתו של עם ישראל לארצו, הטכנולוגיה החדשה היא בשורה דרמטית אפילו יותר. הנצי"ב סבור שעל מנת שעם ישראל יהיה לאור לגוים, הוא מוכרח להתפזר בין האומות בגלות. וכך הוא כותב: "ועיקר סיבה זו שיהא רוב חיותנו בגלות, דהקב"ה גילה לאברהם אשר נוצרו בניו להיות לאור גויים, וזה אי אפשר רק כשהם מפוזרים בגלות".¹¹ אנו לומדים מהנצי"ב שכדי שבניו של אברהם יוכלו להיות 'לאור גויים', הם צריכים להיות במפגש עם האומות - ובעולם שהנצי"ב הכיר, מפגש זה דרש יציאה לגלות וישיבה בין העמים. אך בימינו, ימים בהם עם ישראל חוזר לארצו, אנו מחפשים להציע ברכה חדשה לעולם; לא ברכה של יחידים, אלא ברכה של עם. הטכנולוגיה מאפשרת מפגש בין ישראל לעמים, מבלי להיות בגלות, מפוזרים בין האומות. לראשונה עם ישראל יכול לשבת על אדמתו וליצור ברכה של עם, ובו בזמן לקיים מפגש עם העולם ולהציע לו את ברכתו. לראשונה, חזון אחרית הימים האוניברסאלי מתחבר יחד עם בחירתו הפרטיקולארית של אברהם על מנת שיתברכו בבניו של

¹⁰ אורות הקודש ב, עמ' תקלט- תקמ

¹¹ העמק דבר לבראשית מ"ז, כ"ח

אברהם כל משפחות האדמה. אנו עדים להשגחה האלוהית, שזימנה לתקופה בה המפגש הישיר בין עם ישראל לעמים נותק - בעקבות הקמת המדינה וקיבוץ הגלויות - את הטכנולוגיה, שתאפשר מפגש ישיר בדרכים אחרות.

עשו שונא ליעקב?

למרות הדברים השזורים בכל התורה על האחוה האמורה לשרור בעולם, נדמה כי המציאות בימינו, כאשר מדינת ישראל מככבת בסקרים בינלאומיים הבודקים מי המדינות "המשפיעות לרעה על העולם", רחוקה מהחזון מאד, ולכן אין טעם, לכאורה, לעסוק בו כלל.

ניתן להציע שלוש תשובות לדבר. ראשית, גם שאר ההיבטים של חזון אחרית הימים נראו רחוקים פעם. מי היה מאמין שעם ישראל יחזור לארצו ויבנה מדינה ריבונית, לפני שהדבר יצא לפועל? מי היה מאמין שבמדינת ישראל יישבו כשישה מיליון יהודים, שנקבצו מכל הגלויות? כולנו מסכימים שנכון היה לפעול למימוש חזונות אלה, אף שפעם נראו רחוקים, והיום ניתן לראות את פירותיהם.

שנית, אין רק הרבה שנאה, יש גם הרבה אהבה - צלקות העבר יוצרות לעתים קושי לראות זאת. ישנן יוזמות שונות ברחבי העולם של גויים האוהבים את עם ישראל, מתרגשים משיבת ציון ורוצים בעצמם לתמוך בכך. לצערי, לפעמים דווקא המנהיגות הדתית בישראל מובילה בהחלטה לקדש את הניכור מאותם גויים.

יותר מכל, אני מרגיש שהתשובה היא שהאובססיביות כלפי ישראל היא ביטוי לתחושה מודעת או לא מודעת של האנושות שגורלה קשור לגורלנו. דווקא אילו היחס אלינו היה יחס שמשקף אדישות, הדרך להגשמת החזון היתה ארוכה יותר. אמנם, העולם מתמקד באופן אובססיבי בביקורת על יחסי ישראל ושכנותיה, אך מצד שני קיים גם עניין בלתי רגיל בשאר הנושאים הקשורים לישראל. לא ניתן להתעלם מן העובדה ששמו של גלעד שליט היה מוכר בכל גופי התקשורת הבינלאומיים, וכאשר הוא שוחרר, הדבר דווח בהרחבה בכל רחבי העולם. לשם השוואה, ארה"ב שיחררה לאחרונה חייל שהיה חטוף באפגניסטן, שתהליך שחרורו גרם להד חלש מאד ושמו לא התפרסם ברחבי העולם בהיקף דומה. קשה לפספס את העובדה שהעולם נושא לכאן, ארץ ישראל, את עיניו, לעתים

לטוב ולעתים לרע אך תמיד בעניין. יש תחושה עמוקה בעולם שמהו משמעותי קורה כאן, אצל עם ישראל.

למה עכשיו?

חלק מתלמידיי מעלים כלפי הרעיונות הללו טענה, שעל ידם נוצרת חזית רחבה מדי. לטענתם, העיסוק המוגבר באחוה עשוי להביא להתפוררות, ונכון יותר להתמקד דווקא בביסוס המעגל הפנימי של אהבת ישראל, ורק בהמשך להתרחב הלאה. לדעתי, לבשורת האחוה בין ישראל לעמים יש חשיבות גדולה גם ביחס למעגל הפנים-ישראלי. בשורה זו חיונית לעידון ואיזון של בשורות חשובות אחרות, כדוגמת הלאומיות. חלק גדול מהשסע בחברה הישראלית סובב סביב מציאת האיזון הנכון בין הלאומיות והאוניברסאליות. ייצוג והכלה של שני חלקי החזון, הלאומי והאוניברסאלי, יכולים ליצור פתח חדש לשיח בין הימין והשמאל ובין הדתי והחילוני, ובכך לעורר חשיבה חדשה על שאלות שהחברה הישראלית תקועה בהן כבר זמן רב.

נוסף על כך, רבים בחברה הישראלית צמאים לשותפות גורל עם שאר המין האנושי, וחשים לא פעם שהיהדות חוצצת בינם לבין כלל האנושות. מתוך כך, הם עשויים לשמוט מעליהם את הזהות היהודית, כפי שקורה לא אחת. פיתוח הזיקה בין היהדות לבין מה שמתרחש מחוצה לה עשוי להשיב את אותם האנשים אל חיקה של היהדות, בכחינת "יִשְׁבוּ בְּנֵים לְגְבוּלָם".¹²

תיקון האחוה

אני מאמין כי עלינו לפעול ולעשות כדי לקרב את חזון האחוה בין ישראל לעמים. מרכיב הכרחי לדעתי הוא פיתוח הגותי והלכתי בשאלות היסוד של הסוגיה. כך, לדוגמה, בישיבה שלנו הקדשנו מספר חודשים לעיסוק בשאלות אלו במסגרת עיון בסוגיות מצוות בני נח, והגדרת 'עבודה זרה' במסכת סנהדרין. במהלך השנה שעברה הייתי בשנת שבתון בישיבה, והקדשתי את השנה, בין היתר, למפגש מעשי והגותי עם אנשי דת שונים מדתות אחרות. מפגשים אלה חידדו את האפשרויות הטמונות במפגש.

¹² ירמיהו ל"א, ט"ז

אלפיים שנה אנו מתאבלים על חורבן בתי המקדש. הגמרא אומרת על חורבן בית המקדש "היכל שרוף שרפת"¹³. כלומר, כאשר המקדש נחרב - הוא כבר היה חסר תוכן. לא למה שהיה אנחנו כמהים ומתגעגעים, אלא למה שצריך להיות. עלינו להציב לנגד עינינו את החזון אליו אנו רוצים להגיע, ולשארף אליו. המהר"ל מסביר על מאמר הגמרא "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה", שתחושת החוסר מביאה את הנחמה והבניין משום שרק מי שמכיר בחסר יפעל לתקן ולבנות.

על כן, מי שכואב את הניכור והשנאה בין ישראל ובין העמים, יזכה לראות את האחוה ואת השלום.

¹³ בבלי סנהדרין צו, ב